

ECCE MULIER

EL PAPER DE LA MARIA MAGDALENA EN LA HISTÒRIA DEL GÈNERE

Jordi Sancho Parra
Fonts, paleografia i iniciació al treball de l'historiador

Resum: El present projecte pretindrà posar l'èmfasi sobre el paper de la Maria de Magdala, Maria Magdalena, en la història de les dones. A partir d'un gravat neoclàssic del Fons de Reserva de la Biblioteca del CRAI de la Universitat de Barcelona s'analitzarà la presència i la significació de la Magdalena en èpoques medieval i moderna, dins dels estudis del gènere femení en la Bíblia que s'està esdevenint. Així doncs, esta investigació pretindrà servir en un futur, més enllà d'un personatge concret, per a analitzar tot el plural femení en els escrits sagrats abrahàmics.

Esta ha estat una qüestió que en els darrers temps ha permès un breu però intens debat historiogràfic i científic al seu voltant, fet que palesa alhora l'interès que ha despertat l'exegesi bíblica en clau feminista no només pels investigadors del món, sinó per la pròpia societat. En addició, assistim actualment a un procés de capgirament dels papers tradicionals associats a la figura de la Magdalena –la ploranera, la penitent, la pietosa o l'adúltera– en el marc de les relacions de gènere, així com de la història bíblica, tot reinterpretant-la molt convenientment d'unes quantes dècades ençà.

Paraules clau: Maria Magdalena, identitat femenina, història del gènere, història bíblica.

1. INTRODUCCIÓ

La història religiosa sempre m'ha cridat molt poderosíssimament l'atenció. No només el fet sacre, el cerimonial litúrgic o la doctrina, sinó com esta és capaç de penetrar enormement en les capes socials que la practiquen, i com d'això se'n desprèn una cultura cristològica essencial per a entendre moltes societats encara a dia d'avui. Podríem dir que és una qüestió més antropològica que de fervor.

D'entre tot l'escamp que significa la religió, hi ha hagut mètodes per a la seua coneixença importantíssims. Els doctrinaris, les jaculatòries, els catecismes, les associacions seculares, l'associacionisme catòlic en països com el nostre, l'obrerisme de caràcter cristià... Han permès d'estendre, segons els usos i les èpoques, la necessitat de la fe arreu del món. Però n'hi ha hagut que han romàs inalterables al llarg del temps, amb el pas dels anys. Parlem de l'hagiografia.

Les hagiografies o *vides dels sants*, com són conegudes en termes més populars, han estat un atractiu del cristianisme des de l'Edat Medieval. Les gestes dels màrtirs per la fe del Salvador, entronitzats als cels i recordats en la terra, han infós un cúmul de sensacions als seus sabedors: fe, caritat i esperança. Més enllà d'això, també han infós temor i paüra. Cal parlar de les hagiografies perquè han esdevingut el motor de devocions de molt diversa índole. En la catequesi, que alguns encara vam sofrir en primera persona, les *vides dels sants* prenen un caràcter punyent i allisonador que queda gravat.

Així doncs, em venia de gust fer-hi alguna cosa relacionada. Furgant pels fons de la Biblioteca de Reserva del CRAI de la UB vaig trobar una sèrie de gravats relacionats amb vides seràfiques. Remenant, vaig pensar que fer-la d'una figura femenina podria ser un gran encert, i així es podria abordar la qüestió del gènere que tan en boga es troba i que tan interessant és, sens dubte, per la riquesa i els matisos que els personatges femenins aporten als escrits bíblics. I d'entre totes les santes, l'*apòstola dels apòstols* és santa Maria Magdalena.

Un gravat neoclàssic del segle XVIII, obra del madrileny Manuel Alegre i l'original del qual es trobava a la casa de Bernardo de Iriarte –oncle del conegut poeta il·lustrat Tomás de Iriarte– serà l'obra que en permetrà de recórrer històricament i historiogràfica el traçat deixat per la Magdalena. Una figura certament controvertida, però del tot exemplificant de la revisió què s'ha succeït en els darrers temps respecte a la imatge bíblica de les dones.

En esta línia, fins i tot el papat s'hi va pronunciar, i durant els darrers anys del conservadorisme de Benet XVI. La seua proclama de mestra dels apòstols, citant el passatge bíblic de Joan 20, 11-18 –que es referenciarà més avall– és tota una declaració d'intencions i una pretesa reparació de la situació del gènere respecte a la tradició abrahàmica. Ara només cal esperar que noves investigacions obrin camins de recerca ben profitosos en este àmbit.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Darrerament s'ha assistit a un procés historiogràfic interessantíssim que preveu la reinterpretació, si més no, dels rols de gènere al llarg de la pròpia història. Cal dir rols de gènere perquè, malgrat que la revisió s'ha centrat essencialment en la dona, s'ha fet lo mateix amb d'altres parers significatius: l'homosexualitat, la bisexualitat o els moviments *queer*.

Tot això s'esdevé significativament d'un parell o tres de dècades ençà, però hi ha hagut esforços vinguts encara de més lluny. I ha estat un procés revulsiu que ha capgirat interpretacions tradicionals en molts de camps. Més enllà de la història com tal, amb la descoberta –més *canònica*, podríem dir– de què les dones no només han estat monarques o religioses, esta revisió constant s'ha centrat molt profundament i interessant en la reinterpretació de la feminitat dins d'un gran nombre de les religions d'arreu del món, posant l'accent especial en les abrahàmiques, tradicionalment més obtuses i receloses d'esta exegesi necessària i elemental, possiblement pel seu propi tarannà.

Si s'hi para a reflexionar breument, s'entendrà molt simplement el perquè d'esta revisió. Les grans figures de pes i preeminència dins del món judeocristià i mahometà han estat, de sempre, els hòmens. No ha estat fins molt darrerament quan s'han pogut veure treballs on es versava sobre figures com, per exemple, la de Lilit¹ o la d'Agar², que són il·lustradores de les cultures judaica i islàmica en tant que en són les seues matriarques.

Cal una lectura més aprofundida en el cas que referit, el món cristià. La religió més estesa al món té una gran quantitat de figures femenines que no fan sinó encarar-s'hi als problemes que se'ls presenten, envers a d'altres escrits talmúdics o alcorànics (TAMARIT, 2010: 34). Trobem casos excepcionals, com la Judit –protagonista del combat contra el rei Holofernes al llibre deuterocanònic homònim de l'Antic Testament–, la Raquel, l'Esther, la Jahel, l'Abigail o la Ruth³. La representació bíblica de cadascuna, enfront a problemes molts cops engendrats pel patriarcat, ha esdevingut una faulística per explicar la conducta humana i racional enfront als obstacles –parlant sempre dins del marc religiós i escolàstic en alguns casos, és clar!–. Així, la força, la prudència, la paciència, l'amor, l'estima, l'ajuda als més necessitats, la pietat o la *virtus* han estat, en llibres com el Levític, amb un fort contingut moral i filosòfic, encarnats en preceptes eminentment femenins.

El cas que es presenta en el present projecte juga també este paper. Inclús algunes autores, com la professora Maria Rosa Tamarit –qui ha estudiat la figura de Maria Magda-

¹ **Lilit** fou la primera dona en habitar la terra segons la Torà i el Pentateuc, escriptures sagrades talmúdiques. Després d'oposar-se frontalment a l'ordre jeràrquic establert pel Creador –en què l'home estava per sobre de la muller–, o bé fugí per no sotmetre's, o bé fou expulsada del paradís terrenal per desobediència. La seua figura ha estat enarborada acadèmicament i literària, amb personalitats com la Doris Lessing.

² **Agar** o **Hagar** fou la serventa d'Abraham, i amb qui engendrà a Ismael –Ismail ben Abraham en àrab– i, per tant, mare dels ismailites o musulmans. Ha estat associada sempre, com en el cas anterior, a la masculinitat: era, a més a més de mare, filla d'un rei magribí. Actualment, uns quants estudis estan traient a la llum noves interpretacions exegètiques que la pretenen deslligar del simple fet adjacent a l'home. Per a més informació, vegeu: HASKINS, 1993.

³ Per a més informació referent a cadascun dels casos, vegeu: *La Santa Bíblia*. Sociedades Bíblicas Unidas. Madrid, 1988.

lena al llarg del barroc com a model d'imitació– o escriptores com la Doris Lessing, titllen a la protagonista de la present recerca com la gran encarnació de la *virtus* tot d'una esmentada. Una vertadera *apòstola*, deixeble i creadora d'una continuïtat femenina fortament vinculada a la religió i, molt clarament, essent model de seguiment i d'instrucció en èpoques posteriors –des d'època baixmedieval i fins fa escassament cent anys–.

Aprofundint, s'hi troba que la vida de Maria Magdalena és inconnexa, poc il·lustrada als evangelis i amb relativament escassa informació, molts cops trossejada en diferents personatges dels quals se n'especifica poc la identificació. El fet dificulta, i no poc, la seua coneixença i la del seu periple vital. Cosa certa és que rep el nom, això sí, de la seua població d'origen: Magdala, a les ribes del llac Tiberíades, a la Galilea.⁴

Caldrà centrar-se primerament en la seua vida. L'exegesi de la mateixa ha estat poc clara i en ella, com s'ha comentat, s'hi han confós les vides de diverses Maries bíbliques. Hom li ha atribuït el paper de *pecadora pública* que es presenta en el llibre de Lluç 7, 36-50, la prostituta acusada per un fariseu i que Jesús salva a canvi de la redempció del pecat de luxúria. Tanmateix, a Lluç 10, 38-42, es parla de la coneguda Maria que, juntament amb sa germana Marta, atenen a Jesús i els seus deixebles, els proveeixen i els ofereixen repòs, tot escoltant la seua bona nova.

A l'evangeli de Joan 8, 2-11 es parla d'una *adúltera* que anava a ser condemnada per la Llei de Moisès a la lapidació. El seu nom era Maria, i Jesús la salva en penedir-se'n de la seua vida precedent i jurar no tornar-hi a recaure. En el mateix evangeli de Joan, passatge 11, versicles 1-16, en l'escena del guariment del mort Llätzer, apareixen també les seues dues germanes, que duïen per nom Maria i Marta, que renten els peus al Salvador i als deixebles i els hi eixuguen amb els seus propis cabells.

Més enllà d'estes discordances i de la multiplicitat de personatges –que hom haurà pogut copsar com alguns es complementen, sinó comparteixen la mateixa història–, els quatre evangelis canònics coincideixen en què la Magdalena estava en el moment de la crucifixió, la mort o la resurrecció de Jesús (Mateu 27, 57-61 i 28, 1-8; Marc 15, 33-47; Lluç 24, 1-12; i Joan 19, 17-30). En passatges únics i excepcionals, que són l'Apèndix de l'evangeli de Marc, 9-11 i Joan 20, 11-18, s'explica l'aparició de Jesús a la Magdalena un cop mort i com esta anuncia la *bona nova* de la resurrecció als deixebles, als futurs apòstols.

La presència de la figura femenina és del tot important i molt interessant en la mort de Jesús. El gènere femení, coincideixen els quatre evangelis, està format per tres dones, les *Tres Maries* –Maria, mare de Jesús, Maria de Cleofàs i Maria Magdalena–, que la tradició bíblica s'encarrega de presentar com tres dones desvalgudes, afeblides per la mort del profeta, i que estan subjectes a la condició masculina: la primera Maria, a son fill; la segona al seu home, Cleofàs, possiblement el germà de Sant Josep i, per tant, oncle patern

⁴ Essencial per a entendre la seua vida és la localització referida. Gran part dels escenaris que recorre la Magdalena es troben situats a l'interior del país d'Israel, la província romana de la Galilea. L'escena de la trobada amb Jesús on se li renten els peus (Lluç 10, 38-42), així com el Gòlgota i la mort i resurrecció del Salvador transcorren en essència en territori de la Galilea.

de Jesús; i per últim, la controvertida figura de la Magdalena, retratada com una dona de mala vida lligada a la voluntat del crucificat.

Amb tot, la importància de la Magdalena recau en uns primers temps en què és la transmissora de la notícia de la mort i resurrecció de Jesús als deixebles (apèndix de Marc, 9-11). Sembla ser que la confusió aquí explicada sobre el trasbals de papers referents a la possible multiplicat de Maries plantejava també importants problemes teològics en època paleocristiana (DE BOER, 2006: 128-130). No seria fins al 591 quan Sant Gregori Magne –el papa Gregori I–, en una de les seues homilies, l'identificaria plenament amb Maria de Betània, germana de Llätzer (DE BOER, 2006: 131).

Així doncs, des d'època altmedieval la seua imatge va quedar més o menys clara. Identificat breument el personatge bíblic, i sabent que tenia unes característiques concretes, els autors moralistes del paleocristianisme es van dedicar a atribuir-li una iconografia que ha estat, des de llavors ençà, la manera més fàcil i eficaç de reconèixer-la.

La gran difusió de la imatgeria magdaleniana es va dur a terme a Europa al llarg del període baixmedieval, és a dir, entre els segles XI i XV. Fou en aquell moment quan, segons la professora Maria Rosa Tamarit, els corrents de pensament influïts pels cistercencs recuperen la tradició oriental de la Magdalena i la instauren al Franc Comtat, portant així relíquies de la santa a Vézelay cap al 1030 (TAMARIT, 2010: 58). Jacopo della Voragine, en la seua *Llegenda Aurea* –el *Flos Sanctorum* català d'època moderna–, es refereix a la instauració del culte en l'actual territori francès molt ans, en el darrer terç del segle VIII (DELLA VORAGINE, 1542: 124-127). Igualment, Della Voragine es refereix al culte a la Magdalena instaurat a l'abadia de Saint Maximilien –o Saint-Maximin-la-Baume, com refereixen De Boer i Tamarit (DE BOER, 2006: 67; TAMARIT, 2010: 58)–, que apareix cap al 1280, quan una multitud es congregà per donar coneixença de la troballa del cos de la santa dins d'una cripta paleocristiana a la referida abadia de la Provença.⁵

Cal parlar com s'ha fet de l'expansió per veure que el fenomen artístic, essencialment el pictòric, se'n fa especial ressò de la figura de la Magdalena cap a inicis de l'Edat Medieval (TAMARIT, 2010: 21). La irrupció de la seua figura en l'art ho fou primer en poesia, i de fet s'hi conserva un dels himnes elegíacs femenins més antics de la mà de la Càssia de Constantinoble, l'*Himne penitencial per al Dimecres Sant*, escrit ans del 860.⁶ El poema és la mostra escrita de la iconografia visual: s'explica el relat de la Magdalena rentant els peus al Salvador i ungint el cos en mirra el Dissabte Sant, després del davallament i l'enterrament al sepulcre, escenes presents en l'evangeli de Lluc i de Marc. Certament interessant, la Càssia –no envà, citada tradicionalment amb l'addició de *la Safo bizantina*– hi

⁵ El passatge que Della Voragine identifica amb la cripta d'origen francès és el següent: "(...) E llavors Sta. Madgalena prega JesuChrist quels donàs infant, e plagué a Nstre. Senyor que la dona concebé. E lo príncep permès fonch d'anar dellà lo mar, per saber si era ver allò que Sta. Maria Magdalena predicava. E feu fer una nau en terra de alluny i la muller li digué "perquè no vages amb mi?" (...)." (DELLA VORAGINE, 1542: 127).

⁶ Per a veure l'himne religiós i elegíac complet, així com les interessants anotacions completes que d'ell en fa el professor de llengües clàssiques Óscar Prieto Domínguez (Universitat de Salamanca), vegeu: CONSTANTINOBLE, 2019: 37-38 i 223-225.

mescla en l'himne religiós i elegíac elements propis de les tragèdies clàssiques gregues, com algunes interjeccions en moments de glòria i de lament (CONSTANTINOBLE, 2019: 37).

L'elegant poema de la Càssia resulta estimulante, no tant per la temàtica, ja explicada bastament en esta introducció al projecte, sinó perquè s'identifica la figura de la Magdalena amb un estat moral que l'acompanyarà la resta de la seua vida: el penediment i el perdó. La introducció temàtica i la seua comprensió és important perquè això que la Càssia expressa al segle IX es repeteix gairebé fins a l'actualitat. Algun cop s'hi tracta amb un component més o menys misogin, com en el cas de *l'Spill o Llibre de les Dones*, del metge valencià Jaume Roig, on al capítol tercer s'hi fa esment de passatges bíblics referents a la Magdalena com a alliçonador del penediment i el perdó (ROIG, 1905: 124). En d'altres, com en *La gaviota*, de l'autora romàntica espanyola Fernán Caballero, s'utilitza també la mateixa figura però com a mode de descripció de la protagonista i de la seua moralitat, fràgil, lligada a un home –el psicoanalista alemany Fritz Stein– i ploranera (CABALLERO, 1974: 34-37).

Només en els darrers temps esta tendència s'ha trencat. Autores en clau femenina com la reputada Nobel Doris Lessing, les professores Maria Rosa Tamarit, de la Universitat Rovira i Virgili, i l'Esther de Boer, de la Universitat Lliure d'Àmsterdam, o alumnes predoctorals com la Natàlia Fernández, de la Universitat Complutense de Madrid, o la Wendy Morales s'han posat fil a l'agulla i han reinterpretat la imatge de la Magdalena, tot qüestionant els seus atributs canònics i deslligant-la de la figura paternal de Jesús.

La Doris Lessing ja va apuntar a finals dels anys 1970 i inicis de la següent dècada la seua història com a inspiradora per a les dones. L'any 1980 apareixia *The Marriages Between Zones Three, Four and Five*, la segona novel·la de la sèrie *Canopus in Argos: Archives*. En ella es mostra, mesclant-hi fantasia i antropologia, una civilització formada per dones en la qual apareixen figures emblema, que han d'acabar creant patrons socials i de conducta. Un dels models serà el de Maria Magdalena (LESSING, 1981: 253). Val a dir, de la Doris Lessing, que la seua nova concepció del món femení fou essencial per obrir camí en la història de les dones en una època de forts turments socials, culturals i polítics sens dubte proclius a dita obertura.

En els altres casos mencionats, les autores es fa ressò i recullen el testimoni historiogràfic medieval i modern però hi capgiren la visió per tal d'aproximar la vida de la Magdalena no només a la seua figura externa, sinó a la *psique* i a la moralitat més enllà dels canons establerts. Així, la Maria Rosa Tamarit en la seua tesi doctoral sobre la Magdalena, *Maria Magdalena, Ecce mulier*, versa sobre la importància de la santa en època moderna –concretament, en el barroc espanyol del XVII i XVIII– com a tema pictòric, musical i escultòric recurrent. L'Esther de Boer i la Susan Haskins es mostren més pròximes a l'exegesi, ja que a través de la seua interpretació han permès reconstruir la part interna de la Magdalena i fer-ne un relat més aviat científista, psicològic de la mateixa, abordant temes intrigants com els sentiments cap a Jesús, les passions o la tristesa. La primera ho demostra amb la interessantíssima aproximació mítica de la Magdalena *María Magdalena más allá del*

mito; la segona, ho fa amb un caràcter estètic a través de la no menys essencial *Mary Magdalen: Myth and Metaphor*.

En els darrers temps, això és l'última dècada, la imatge de la Magdalena s'ha diversificat moltíssim. S'ha analitzat la seua presència en els evangelis a través del gènere, la seua aparició en alguns dels primers romanços i cançoners populars i el paper que hi juga en cadascun d'ells (CANET, 2010; MORALES, 2016), així com un enfocament més canònic amb una reinterpretació del seu lloc en l'art en èpoques medieval i moderna (FERNÁNDEZ, 2019: 169-184). La continuïtat del projecte, més enllà de la seua pròpia existència, doncs, està assegurada. I la imatge de la santa, que fou més que reforçada amb la comunicació *Apòstola dels apòstols*,⁷ emesa pel papa Francesc al 2016, en què li llevava de sobre la llosa de prostituta, desvalguda i ploranera a la Magdalena, haurà de passar a reconvertir-se en allò que a l'inici s'introduïa: primera entre els primers.

3. PROBLEMA-HIPÒTESI

Un cop s'ha explicat l'estat de la qüestió i s'ha fet un repàs per tot allò precedent a la investigació a realitzar, cal formular-se la pregunta que siga puntal i sobre la qual pivote tota la resta de recerca. És essencial, i s'ha de fer amb precisió i cura.

Així doncs, després de cavil·lar-hi i en base a tot això referit anteriorment, el problema que es presenta en este projecte és: quin paper va jugar la figura de la Magdalena en les èpoques medieval i moderna, essencialment, i com s'articulava este a través de les arts?

Com es veu, és una ampla pregunta, amb molts de matisos. S'hi parla del gènere, com no, però també s'hi fa referència a la petjada que este deixaria per a la posteritat a través de les arts, com a vehicle transmissor d'idees d'unes elits a la població. Així doncs, caldrà furgar entre les fonts primeres –evangelis, bíblia, compendis hagiogràfics...– però també en tractats d'art o llibres que en parlen, poemaris, novel·les i demás referents bibliogràfics d'esta naturalesa. En qualsevol cas, d'això se'n parlarà en un punt específic més avant.

Cal notar també una apreciació importantíssima, gairebé la clau de la recerca: no s'hi parla en cap moment de Maria Magdalena en la seua aproximació més personal, humana, com a relat viu dels evangelis o com a tractament proper, sinó sempre a través de la interpretació d'altres tercers, que ens donen ja una imatge treballada i que concorda més amb el subjecte d'investigació del projecte. D'alguna manera, ve a referir que no és cosa de l'autor de la investigació fer-ne un anàlisi de la Magdalena, sinó un anàlisi de l'anàlisi d'ella mateixa; es podria dir, sense imbuir en l'error, que s'hi analitzarà el personatge més que la persona.

⁷ Per llegir el comunicat sencer, vegeu:

<https://press.vatican.va/content/salastampa/es/bollettino/pubblico/2016/06/10/apostol.html> (Consultat el 7-XII-2020).

4. OBJECTIUS

Un cop establerta la principal hipòtesi de treball i plantejat el problema, cal fixar uns objectius a mode de pauta per realitzar la investigació. Per a fer una millor observació i aprofundiment de cadascun dels objectius que de la pregunta principal –la hipòtesi– se'n desprenen, cal que se separen i detallen.

Molt possiblement, el principal dels objectius siga el de revisar la figura de la Magdalena expressada com a model de conducta i de moral en unes èpoques concretes, tal com s'han fet en d'altres casos i en d'altres cultures. Ja s'ha parlat de fer-ho no en un plànol d'anàlisi propi, sinó de fer-ne una visió perifèrica del conjunt de permetiga una tal vegada més correcta aproximació a la interpretació particular en diferents graus i mesures segons autors de les èpoques d'estudi. Un cop s'haja fet esta lectura, caldrà aplicar-ho per a reinterpretar la imatge que es té encara actualment de la Magdalena.

Un objectiu adjacent a este podria ser el de la seua coneixença arreu. D'una banda, en una forma més acadèmica. D'altra, procurar fer-hi una mena de divulgació o socialització de la qüestió. La primera pot ser interessant per a l'obertura d'una línia d'investigació sobre la revisió de les hagiografies i les vides de les santes, especialment en clau femenina i demás. Com a mínim, la present recerca pot ser continuadora, igual que hereva, d'una línia historiogràfica marcadament de gènere i podria prosseguir-la com un engranatge més. Un dels darrers passos podria ser la publicació de la recerca en revistes, butlletins i demás especialitzats, així com una monografia pròpia, que seria un fet molt interessant.

Alhora, cal parlar també de la socialització. Resultarà molt interessant repartir la nova de la reinterpretació de la figura de la Magdalena, tal com ja s'ha fet en algun cas, a través de revistes de divulgació, més properes i planes que no pas butlletins, publicacions i demás de caràcter acadèmic i científic. A més a més, tal com se'n parlarà en l'apartat de repercussions en este mateix projecte, caldrà dur a terme una breu campanya de sensibilització per a la nova coneixença de la imatge resultant d'este procés investigador.

En qualsevol cas, el que queda palès és que l'objectiu principal de la recerca serà extraure noves teories sobre el personatge de Maria Magdalena en diversos camps i donar-la a conèixer a través de diferents mitjans, en un exercici beneficiós per a la historiografia, la religió i l'estructura eclesiàstica pròpiament.

5. FONTS I METODOLOGIA

Important és també identificar les fonts d'informació que serviran per nodrir el cos del projecte i com s'empraran, això és, la metodologia utilitzada en el mateix. A continuació s'hi parlarà dels dos temes separatament; primer, les fonts, després, de l'ús a fer-ne.

Un projecte de treball com és el present s'haurà de bastir, evidentment, en base a una entrellucada selecció de fonts que permetin clarificar i posar de relleu la figura de la Magdalena. A tal efecte, caldrà revisar una sèrie d'elements que ens hi introduisquen, a discernir essencialment entre bibliogràfics, gràfics i testimonials.

Resulta evident que per a dur a terme un projecte d'estes característiques és necessari consultar les fonts primàries. Estes poden ser, alhora, bibliogràfiques i testimonials, i ens és especialment complicat definir-ne la línia de separació entre ambdues. La primera de les fonts resulta evident: la pròpia *Sagrada Bíblia*, així com el *Nou Testament*, és la font de predilecció a l'hora de tractar el subjecte del present projecte.

Igualment, són essencials les aproximacions documentals a través d'elements medievals i moderns, en diferents formes i aspectes. En un sentit més estricte de la interpretació, s'ha esmentat a la *Llegenda daurada* i la seua traducció, el català *Flos Sanctorum* del 1542, de Jacopo della Voragine. La seua lectura i el fet d'incloure'l és importantíssim perquè s'hi dona una informació que, a més a més de la seua visió històrica, permet observar-ne el progrés ideològic entorn a la figura de la Magdalena des del XIII i per una forquilla temporal que abraça dos-cents anys llargs. A més a més, en tractar –encara que breument– la iconografia, la font italiana i la seua traducció resulten doblement essencials: no només per la descripció de la mateixa imatgeria, sinó per les miniatures que hi apareixen i acompanyen el text, i que fan indubtablement més interessant el document. Igualment, i per donar sortida i color amb una versió més local, s'inclou en el projecte una revisió pel professor francovalencià José Luís Canet sobre l'hagiografia valenciana dels segles XV, XVI i XVII. El patró és el mateix que en les fonts més amunt explicades, així que no cal fer-hi més menció.

Ja s'han referit les incursions sobre la vida de la Magdalena de mà d'autors com la Càssia de Constantinoble –importantíssima tant per ser la primera poetessa de la qual conservem poesia bizantina, com per la primera autora de música preservada d'època medieval–. També importants són les obres d'un caràcter més alligador, com l'*Spill o Llibre de les Dones* de Jaume Roig, que donen una imatge moralista dels rols de gènere que evidentment resulta interessant en el projecte.

Seguint el curs de la bibliografia més dura, parlar d'articles més concrets sobre el tema i més actuals, on s'hi qüestiona la imatge de la Magdalena. Així, es troba essencial recórrer als documents emesos en esta línia per autores com Busquets, De Boer, Fernández, Haskins i Moreno. Són fonts –articles, monografies, publicacions acadèmiques d'altra naturalesa, etc.– que es mouen en les coordenades actuals, d'una dècada o poc més ençà, i que permeten reprendre el camí d'un dels principals axiomes d'esta projecte: la revisió del paper de Maria Magdalena efectuada històricament. Altrament, la combinació de la bibliografia i la part més gràfica, inclús una de musical i cultural d'una forma més ampla, es presenta en la *Maria Magdalena. Ecce mulier* de la professora Maria Rosa Tamarit.

Així doncs, es pretindrà espremer una combinació de fonts interessantíssimes que donen conèixer la història del subjecte d'investigació, Maria Magdalena, des de prismes històrics diferents –coetanis, a través dels mateixos evangelis, i més actuals, amb les revisions de les autores expressades–, per plomes molt diferents, i a través de gèneres diferents –crònica, novel·la, poesia, pintura i gravat, etc.–.

La metodologia ha resseguit per utilitzar la riquesa i el contrast de les mencionades fonts recau en un sistema de mètode científic.

Caldrà parar-se primer a revisar les fonts –llegir-les, veure-les, ser conscients de la importància de cadascuna– i fer-ne síntesis que ajudaran en la comprensió i redacció finals. Un cop conegudes, estudiades i revisades les fonts primàries, caldrà aplicar als textos extrets els pilars del projecte, i plantejar-li el problema hipòtesi. El que es pretendrà en este punt serà obtenir una reflexió sobre les mateixes fonts que ens permetiga la correcta consecució, alhora, dels valors finals o conclusions.

Este procés ha de ser meditatiu, calmat i dut a terme amb molta reflexió. Només d'esta manera s'entendrà el significat d'allò que cerquem en la nostra investigació, s'extraurà les conclusions necessàries i profitoses i es podrà desempolsar la figura de la Magdalena tal com toca.

A l'hora de la redacció, que serà el darrer dels passos a seguir metodològicament, caldren tindre en compte una sèrie d'elements: una correcta escriptura, ni massa carregada, ni massa simple; una bona significació i utilització de conceptes i terminologies, a mode de no deixar espai al dubte –o, en cas de voler suscitar debat, fer-lo dins dels paràmetres correctes–; parar compte amb les citacions, l'extracció d'imatges i els usos de drets d'imatge i copyright referents a les mateixes.

Una part molt essencial serà, com s'ha esmentat tot d'una, si es vol que la investigació suscite debat o no. Seria molt convenient acotar-ho d'avant mà i emprar, com s'ha especificat, una terminologia i una escriptura que, malgrat que referme la tesi presentada, done peu a plantejar-hi dubtes, menant en la discussió acadèmica que la prossegueix.

6. IMPACTE DELS RESULTATS

Un cop el projecte haja vist la llum, caldrà pensar en com repercutirà en el món acadèmic la investigació i en què obrirà nous fils de llum la recerca duta a terme. Es pot plantejar això des de diferents punts de vista, per tal de fer-la més rica i visible per a la societat.

Resulta evident que els mètodes tradicionals són sempre efectius, però d'altra banda, pot ser, molt closos en àmbits concrets. Els articles científics en publicacions especialitzades repercutiran dins del propi àmbit acadèmic, i podran obrir noves vies d'investigació sobre el món femení i el paper que juguen les dones i d'altres rols en les escriptures sagrades no només del cristianisme, sinó de la resta de cultes del món. En este sentit, el present projecte jugarà un paper no només de model a seguir o pauta, sinó de tractament de les fonts i citació per al correcte desenvolupament dels treballs posteriors.

Sempre serà bo que una investigació permetiga resseguir noves línies i servisca de precedent per al punt de partida d'altres, amb més aprofundiment, aportant noves dades i demés elements que l'enriquisquen.

També dins de l'àmbit acadèmic, la present investigació pot repercutir en la pura faceta religiosa. Per hom és sabut que l'entramat religiós actual, i el de l'església cristiana catòlica més concretament està mirant de canviar els seus parers en determinats assumptes referents a allò sexual i de gènere. Una recerca d'estes característiques bé podrà –i hauria,

fins i tot– de tindre ressò dins del món historiogràfic religiós per la temàtica abordada. La seua nova concepció del gènere i la importància de la Magdalena, de la qual ja se n'ha parlat en el present projecte intensament encara que breu, permetrà un nou enfocament que, sumat al d'algunes fonts també esmentades en l'apartat corresponent, pose com a mínim en debat la figura de la santa apòstola. Això és interessantíssim i molt essencial en els moments actuals de l'església cristiana per entendre-hi la societat, dins dels esforços que s'hi estan realitzant.

Per últim, un enfocament més divulgador pot passar per la publicació de la investigació resultant d'este projecte en revistes d'ús i distribució merament divulgatiu, així com la realització inclús de campanyes de conscienciació per a la ciutadania de l'aplicació de noves interpretacions en els rols de gènere tradicionals de figures femenines bíbliques. La tasca, que haurà d'anar aparellada d'una important campanya de marxandatge i de més, tindrà com a objectiu –confonent-los així amb els de l'apartat previ d'este projecte– l'extensió de les conclusions extretes del propi treball d'investigació sobre un públic més majoritari, normalment poc avesat als tecnicismes de la història, i s'haurà de fer amb clarificació constant i eines a l'abast de tothom –lingüístiques, històriques, etc.–.

Una de les finalitats últimes, en qualsevol cas, serà la voluntat d'instigar el debat historiogràfic i teològic al seu redós. La seua consecució no servirà sinó per a enriquir més una investigació amb una llarga projecció i que seguirà obrint portes al futur, de cara a la especulació sobre el rol de gènere en el sí d'una formació tradicionalment reclosa, recelosa i tancada a interpretacions exegetiques foranes.

BIBLIOGRAFIA

Lluís BUSQUETS. "Última notícia de Maria Magdalena". Dins de *Sàpiens*, núm. 66, pàg. 5-7. Barcelona, abril del 2008.

José Luís CANET. "Hagiografía valenciana (1470-1600)". Dins de *Les Cahiers de Framespa* (en línia), núm. 1. Universitat de Toulouse-Le Mirail, juny del 2010.

Càssia DE CONSTANTINOBLE. *Poemas*. Ed. Cátedra. Madrid, 2019.

Esther DE BOER. *María Magdalena más allá del mito*. Ed. Lumen. Barcelona, 2006.

Santiago DE LA VORÁGINE. *La Leyenda Dorada*. Trad. de Fray José Manuel Macías. Ed. Alianza. Madrid, 2011.

Natalia FERNÁNDEZ. "Mirada conflictives. La pecadora penitente entre el antivoyeurismo y los márgenes de la sensualidad". Dins de *Escritura e Imagen*, núm. 15, pàg. 169-184. Universidad Complutense de Madrid, 2019.

Joan GOMIS. *Maria Magdalena, apòstola dels apòstols*. Centre Pastoral Litúrgic. Vic, 1998.

Susan HASKINS. *Mary Magdalen: myth and metaphor*. Ed. Harper Collins. Nova York, 1993.

Wendy MORALES. "Santa María Magdalena: de la hagiografía al *roman*". Dins de *Medievalia, revista de estudios medievales*, núm. 48, pàg. 27-44. Barcelona, 2016.

La Santa Bíblia. Sociedades Bíblicas Unidas. Madrid, 1988.

Mª Rosa TAMARIT. *Maria Magdalena. Ecce Mulier*. Ed. Arola. Tarragona, 2010.

VVAA (edició a càrrec d'Elisa MARTÍN). *Historias de la Bíblia*. Ed. Cátedra. Madrid, 2012.

VVAA (edició a càrrec d'Elisa MARTÍN). *Los Evangelios*. Ed. Cátedra. Madrid, 2012.

VVAA (edició a càrrec de Jaume Sidrera). *Nou Testament*. Ed. Claret. Barcelona, 2003.

ANNEXOS

ANNEX I.

Fig. 1. *Santa María Magdalena, existe el original en casa del Sr. Fn. Bernardo Iriarte. Manuel Alegre, 1792. Col·lecció de gravats de la Biblioteca de Reserva CRAI de la Universitat de Barcelona. Imatge de gravat. Làmina; 300x221mm. Apreciu la constant i clara iconografia que envolta la santa, prova del sotmetiment a la qual s'ha vist rellevada des de l'època altmedieval: el crani i la creu del Salvador i les sagrades escriptures. La postura de penitent, estant al peu de la creu, és recurrent al llarg del barroc i del neoclàssic.*

ANNEX II.

Figs. 2 i 3. Dos exemples d'imatgeria magdaleniana d'època moderna. Dalt, extreta del *Flos Sanctorum* del 1524; el de baix, del *Catalogus Sanctorum* del 1542. Autor desconegut. S'aprecien les iconografies sensiblement canviades respecte al gravat superior. En la primera miniatura, apareixen els quatre evangelistes envoltant a la figura de la santa –per bé que alguns experts hi ha vist serafins–. Sota, amb els ungüents de rentar a Jesús –escena de la Maria de Betània– o de netejar el cos davallat.